

MILLIY LIBOSLARIMIZNI QADRYATLARIMIZDA AKS ETISHI

*Farg'ona politexnika instituti
Yengil Sanoat va To'qimachilik fakulteti katta o'qituvchisi*

V.O.Xomidov

40-20 YSBKIT guruh talabasi

H.I.Ismoilova

40-20 YSBKIT guruh talabasi

S.J.Asqaraliyeva

Annotatsiya: *Ushbu maqolada milliy matolarimizni yaratilishi, urf-odatlar va marosimlarimizda milliy kiyimlarimizni qo'llanilishi haqida gap boradi.*

Kalit so'z va iboralar: *Mato, beqasam, atlas, adras, pariyposhsha, surup, chopon, uyg'unlik, uslub, san'at, naqsh, ramz.*

Аннотация: *В данной статье рассказывается о создании наших национальных тканей, использовании нашей национальной одежды в наших обычаях и обрядах.*

Ключевые слова и фразы: *Ткань, бекасам, атлас, адрас, парийпошша, суруп, чапон, гармония, стиль, искусство, узор, символ.*

Abstract: *This article talks about the creation of our national fabrics, the use of our national clothes in our customs and ceremonies.*

Basic words and phrases: *Fabric, bekasam, satin, adras, pariyposhsha, surup, chapon, harmony, style, art, pattern, symbol.*

XIX asrda o'zbek milliy kiyimlarini tikishda ishlatiladigan matolarga ip-gazlama, ipak nimshoyi va jun gazlamalar kirgan. Xom ashyoning mo'lligi va arzonligi Movarounnaxr shaharlarida ipak to'quvchilik, bo'z to'quvchilik, jun to'quvchilik va boshqa xil matolarni to'quvchilik kasb xunarlarini rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitni vujudga keltirdi. To'quvchilikning, asosan, ichki turi: hammabop ip gazlama to'quvchiligi va nisbatan qimmatroq bo'lgan ipak to'quvchiligi taraqqiy etgan. Ip gazlama matolarni to'qish bilan, asosan ayollar, ipak va nimshoyi gazlamalarni to'qish bilan erkaklar shug'ullanishgan. Ip-gazlama matolarning turlari va navlari juda xilma xil bo'lgan. Ayniqsa, oq, jigarrang, sariq tusli bo'zlar keng tarqalgan bo'lib, ulardan barcha yoshdagi kishilar uchun choponlar, shuningdek, ichki kiyimlar, sallalar tikilgan. Ayollarning ro'mollari jun matodan bo'lgan. Muhokama va natijalar O'tmishda o'lkamizdagi butun-butun shaharlar faqat ma'lum bir nav va ranglardagi gazlamani to'qishga ixtisoslashgan edi. Badiiy to'quvchilikning mahalliy maktablari ham mavjud. Toshkent kosiblari bo'z yoki korbo'z (oddiy bo'yalmagan ip gazlama), bosma (ko'proq qizil tusdagi gulli bo'z), olacha (bo'yalgan ipdan to'qilgan yo'lyo'l ip gazlama), chopon tikishda qo'llaniladigan yo'l-yo'l nim shoi matolar to'qishga mohir edilar.

Quyidagi mana shu matolarni bazilariga bir-ikki og'iz ta'rif berib o'tamiz.

	<p>Beqasam – bu yo‘l-yo‘l gazlama bo‘lib, undan erkak, ayol va bolalar uchun kundalik kiyiladigan to‘nlar, ko‘rpa-ko‘rpachalar tikishda foydalanilgan. Hozirgi kunda kelinlik sarpolarida qo‘llanilmoqda</p>
	<p>Banoras – beqasamdan rang turlari bilan farqlanib, undan ayollarni ustki kiyimi bo‘lmish paranji tikishda foydalanilgan.</p>
	<p>Pariyposhsha – beqasamdan qalinroq mato bo‘lib u paranji, shuningdek, chopon tikishda ishlatilgan.</p>
	<p>Adras – abr iplari bilan gul solingan nim shoyi gazmoldir. Shuningdek, kanovuz, shoyi, xonatlas, guldor kimxop, duxoba kabi turlari ham keng qo‘llanilgan.</p>
	<p>Shoyi va nim shoyi matolar – beqasam, adras, yakro‘yo, katak-shoyi, tovlanma shoyi, abr shoyi va hokazolarga turli-tuman gullar solingan.</p>

O‘rta Osiyoga Russiyadan XIX asrning birinchi yarmida keltirilayotgan ip gazlama va boshqa matolarni miqdori tobora ortib boshladi. Bu matolar O‘rta Osiyo va Qashqar o‘lkasida to‘qiladigan gazlamalar bilan raqobat qila boshladi. Rossiya fabrikalari egalari O‘rta Osiyo o‘lkalari bilan savdo-sotiq qiluvchi savdogarlar bilan til biriktirib mahalliy aholi didiga mos gazmollar ishlab chiqarishga astoydil harakat qilib, bu yerdagi bozorlarda ustunlikka erishish. Bularning bari matolarni bo‘yash sanoatining yuksakligi, mahalliy gazlama to‘qish usullari ular qo‘lidan chiqadigan matolar rangi bo‘yog‘i va gullarining bir-biriga o‘xshashligi nafisligi bilan ajralib turadi. Erkaklarni ko‘ylaklari xom surup, sidirg‘a chit, soddaga to‘qilgan, qalami deb nomlangan ip gazlamadan tikilgan. Yo‘l-yo‘l ip gazlama matolar qishloq aholisi tomonidan to‘qilib, chopon tikishda ishlatilgan. Buxoro, Samarqand, Qo‘qon, Marg‘ilon, Namangan va boshqa shaharlarda an’anaviy o‘zbek ipak (kanovuz shoyi,

xonatlas), nim shoyi (beqasam, banoras, adras) gazlamalar to'qilib, ulardan tikilgan turfa kiyimlar o'ziga to'qroq boybadavlat kishilar orasida urf bo'lgan. Rossiya mollari, jumladan, gazmollarining o'lkaga keltirilishi natijasida ular mahalliy hunarmandchilik mollarini bozordan siqib chiqara boshladilar. Fabrikada ishlangan matolar kosiblari qo'lidan chiqqan matolarning bozorini kosod qilib boraverdiki, bu hol o'lka xo'jaligining bozor ehtiyojlari uchun mol ishlab chiqarish sohasining umumiy taraqqiyoti jarayoni va natural xo'jalikning inqirozi bilan bog'liq edi. XIX asr oxiri va XX asr boshida o'zbeklar orasida ham asosan fabrikada tayyorlangan ip gazlamalar: chit, bo'z, kolenkor, xom surupdan tikilgan kiyim kechaklarni kiyish urf bo'ldi. Boy-badavlat kishilar esa kimxob, ipak, atlas, duxoba, rangorang movudlardan kiyim tiktirib kiya boshladilar. Shunga qaramay, kosiblar dastgohdan chiqqan mahalliy gazlama: mato, bo'z, nim shoyi gazmol, adras, beqasam, podshoi, kimxob, xonatlas, katakshoyi kabilarning turlari xillariga ham ehtiyoj katta edi. O'rta Osiyo gazmollarini ishlash va ularga gul solish texnikasi anchagina murakkab ish edi. Gul naqsh solishda ikki xil uslub qo'llanilgan. Bu esa yo'l-yo'l va abr uslubida to'qilar edi. XIX asrga kelib yo'l-yo'l gul solingan matolar xillari keng rasm bo'lib ketdi. Ip gazlama shoyi, nim shoyi gazmollariga shu uslubda gul solish boshlandi. Mazkur turdagi gazlamalarni chiqaradigan to'quvchilik markazlari Samarqand, Urgut, Nurota, Buxoro, G'ijduvon, Farg'ona vodiysida Namangan, Beshariq tumanlarida mavjud edi. Xorazm ustalari tayyorlagan gazlamalar ham o'ziga xos gullari bilan ko'zga tashlanib turar edi. Matolarga gul bosishning usullaridan Abrli iplar bilan gul solingan, bo'yoqlari yoyiq qimmatbaho ipak gazmollarni ishlab chiqarishda qo'llanilgan. Abrband usuli bilan iplarni o'rab bog'lab qo'yishdan iborat. Mazkur murakkab va sermehnat jarayon asosan Farg'ona vodiysi shaharlari va Samarqand, Buxoroda xonatlas to'qishda qo'llanilgan. Bularni hammasi XIX-XX asrlarda mahalliy gazlamalarni badiiy bezash san'ati xilma-xilligi va o'ziga xos ekanligidan, O'rta Osiyo xalq hunarmandlarining nozik dididan dalolat beradi. Shu boisdan ham to'quvchi ustalarning nafis va pishiq mahsulotlari, mahalliy bozorlar chegarasidan chiqib, butun O'rta Osiyo va undan tashqari mamlakatlarga harid qilinib, olib ketilgan va u yerlarda juda mashhur bo'lgan. Marosim kiyimlari to'y va motam kiyimlariga bolingan. Odatda o'zbeklarda qizning sepi to'ydan ancha ilgari taxt qilib hozirlab qo'yiladi. "Qizingni beshikka sol, sepini sandiqqa" deydi dono xalqimiz. Xilma-xil buyumlar, uy-ro'zg'or jihozlari bilan bir qatorda turfa gazlama va kiyim-kechaklar kelin sepini eng muhim zaruriy qismini tashkil etadi. Kelin-kuyovning uyiga uzatilayotgan paytda boshiga paranji yoki chopon yopib, yuzini harir ro'mol bilan berkitishgan. (mazkur odat Samarqand va Buxoroda keng tarqalgan). To'yning ertasi kuni "kelin salom" paytida kelin gulnaqshlar bilan bezalgan ro'molni o'ng qo'lida ushlab turgan. Samarqandda kelin sarposi 15-20 chiroyli ko'ylaklardan tashkil topib, hammasi odatda mahalliy va chetdan keltirilgan gazmollardan maxsus bichilgan. Etaklari uzun bo'lib, ustidan mursak, kamzul, nimcha kabilar kiyib yurilgan. Erkaklar to'y sarposi odmiroq va xillari kamroq bo'lib, oq ko'ylak va ishton, oq salla, do'ppidan iborat. Ko'ylak ustidan kiyish uchun mahalliy kosiblar dastgohda tayyorlangan gazlamadan qavma to'n, belbog', chorim poyafzal, asosan etik kabilar ham to'y kiyimlari sirasiga kirgan. To'y kiyimlari kelin-

kuyovlarning qaysi ijtimoiy tabaqaga mansubligiga qarab yig'ilgan. Kambag'alroq oilalar sarpolarni ko'proq qo'lda to'qilgan ip gazlamadan, boyroq xonadonlar esa nimshoyi, ipak, boshqa mamlakatlardan keltirilgan farangiy matolardan tiktirishgan.
XULOSA

O'zbeklarning motam ma'rakalarida kiyadigan ustboshlari, asosan, ayollarga mo'ljallangan, erkaklarda maxsus ta'ziya kiyimi sifatida ton, beliga belbog' bog'lab, boshiga do'ppi kiyib turishgan. Agar oilada biron bir yaqin qarindosh vafot etsa, ayollar uch kun ichida o'zlari ko'k yoki qora tusdagi matolardan ko'ylak tikib kiyishgan. Azaning to'rtinchi kuni mana shu motam kiyimini kiyish marosimi o'tkazilib, suyuq taom tarqatishgan. Bu kunni "ko'k kiydi" deb nomlashgan. Irimiga ko'ra, motam liboslarining yeng va etak uchlari choklanmagan bo'ladi. Oradan bir yil o'tib, ko'k ko'ylaklar yechilib, oq ko'ylaklar kiyish marosimi "oq kiydi" uyushtirilgan. Toshkent va Farg'ona vodiylarida ta'ziya kunlari ayollar mursak kiyib, belbog' bog'lashgan. Hozirgi paytda vafot qilgan ayol kishining tobuti oq, yorqin ranglarda bo'lishi kerak, bu ranglar baxt-saodat timsoli hisoblanadi. Shu sababli ip gazlamalardan maxsus oppoq libos tikilgan, uning bichimi uzun olinib, etaklari to'piqqacha tushib turgan, yoqalari zamonaviy uslubda yenglari esa kengva barmoqlarni yoyib turadigan darajada uzun. Bu kabi oppoq kelin libosi hozirgacha rasm bo'lib kelayotir. Kelinning ro'moli ham shunday tusda, ba'zan kashtalar bilan bezatilgan, ip gazlamalardan tikilgan yap-yangi poyafzallar esa an'anaviy mahsi va tufli hamda kovushdan iborat bo'lgan. Kelin-kuyovning uyiga uzatilayotgan paytda boshiga paranji yoki chopon yopib, yuzini harir ro'mol bilan berkitishgan. (mazkur odat Samarqand va Buxoroda keng tarqalgan). To'yning ertasi kuni "kelin salom" paytida kelin gulnaqshlar bilan bezalgan ro'molni o'ng qo'lida ushlab turgan. Samarqandda kelin sarposi 15-20 chiroyli ko'ylaklardan tashkil topib, hammasi odatda mahalliy va chetdan keltirilgan gazlamalardan maxsus bichilgan. Etaklari uzun bo'lib, ustidan mursak, kamzul, nimcha kabilar kiyib yurilgan. Samarqand, Buxoro viloyatlarida motam marosimlarida ayollarga oq ko'ylak kiyish va oq ro'mol o'rash rasm bo'lgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROYXATI:

1. Oila. – ilmiy-ma'rifiy, ijtimoiy psixologik jurnal. – 2005.
2. O'zbekiston san'ati. T., "SHarq", 2001.
3. S.Bulatov. O'zbek xalq amaliy bezak san'ati. Toshkent, 1991.
4. M.A.Bikjanova. odejda uzbeckek Tashkenta. "Kostyum narodov sredney Azii". M., 1979.
5. M.Mirzaahmedov. Materiallarga badiiy ishlov berish. Toshkent, "O'qituvchi", 1986.
6. N.Oydinov. Ajdodlarimiz san'ati va e'tiqodi. T., 1992.
7. B.Ahmedov. O'zbekiston xalqaro tarixi manbalari. "O'qituvchi", 1991.
8. X.Komilova. liboslar dizayni: yoshlar izlanishlari san'at. 1999. 2-son, 30- bet.
9. K.Oqilova. Marg'ilonning zamonaviy gazlamalari. San'at, 1999.
10. Ye.Shinovskaya. Yuksak modalar yo'lida. San'at, 1999.
11. M.A.Hamidova. Madaniyatshunoslik istiqboli. Guliston, 1998, 5-son, 23-24 betlar.